

LA RACAB EN EL CANVI DE SEGLE (C.1900): DE LA VOLUNTAT DE RENOVACIÓ A L'ESTANCAMENT

Antoni Roca Rosell⁽¹⁾; Georgina Blanes Nadal⁽²⁾

(1) Centre de Recerca per la Història de la Tècnica «Francesc Santponç i Roca», ETSEIB, UPC

(2) Escola Politècnica Superior d'Alcoi, UPV

Paraules clau: institucions científiques al canvi de segle a Catalunya, observatori astronòmic i geofísic, recerca i catalanisme polític, servei meteorològic, servei horari.

The RACAB at the turn of the century (c. 1900): from a project of renewal to stagnation

Summary: In the final decades of the XIXth century, the Royal Academy of Sciences and Arts of Barcelona (RACAB) attempted to gain recognition as an institution of scientific public service. The Academy obtained the support of the City and the Diputació of Barcelona for organizing a number of services such as a meteorological service or an official time service. By the turn of century, the Academy had created such services and it had also managed to construct an astronomical and geophysical observatory on the Tibidabo mountain overlooking Barcelona thanks to a private donation. Nevertheless, in 1907 the Catalan nationalists decided to create an alternative institution, the Institut d'Estudis Catalans, and to withdraw their support from the old academies as the RACAB.

Key words: *scientific institutions in Catalonia at the turn of the century, astronomical and geophysical observatory, research and Catalan nationalism, meteorological service, official time service.*

La trajectòria de la RACAB fins al darrer terç del segle passat havia estat força complexa. No és la nostra intenció ocupar-nos-en, però tot indica que l'entitat havia nascut, després d'alguna vacil·lació, amb voluntat de servir la comunitat –és a dir, pensant que la ciència és una qüestió d'Estat–, però el desinterès trobat per les seves propostes i les grans limitacions del seu pressupost l'havien convertit, de fet, en una mena d'associació científica d'accés restringit. La RACAB hauria volgut ser com l'Académie des Sciences, un braç científic de l'Estat;¹ però el poder polític –Madrid– estava massa lluny perquè s'adonés de l'existència d'una acadèmia a Barcelona.

¹ En relació a l'època del nostre treball, val la pena consultar l'excel·lent monografia de CROSLAND, Maurice (1992), *Science under Control. The French Academy of Sciences 1795-1914*, Cambridge, Cambridge University Press.

A la pràctica, algunes biografies d'acadèmics ens informen que ells havien *sol·licitat* ésser-ne membres i els havien admès; és a dir, la RACAB havia esdevingut una societat científica d'elit, a la manera de la Royal Society de Londres, que, com sabem, havia estat un altre dels models de l'Acadèmia de Barcelona des de la seva fundació.

L'Académie des Sciences, amb el suport de l'Estat i el reconeixement de la seva autoritat per part de *totes* les institucions científiques de França (i més enllà), era (i és, segons que crec) una entitat sense instal·lacions pròpies. Els investigadors treballaven als seus laboratoris, però publicaven els seus treballs als *Comptes Rendus*, és a dir, que l'Académie els donava entitat de treballs de recerca.

La RACAB tampoc no disposava d'infraestructura de recerca, però en el seu entorn les altres instàncies o les persones no podien acudir a instal·lacions privades o públiques que, quan el temps anava passant, esdevenien més necessàries. Per això, la RACAB provà d'obtenir instal·lacions pròpies per a la recerca.

En realitat, la comunitat científica catalana havia començat a adquirir alguna identitat com a col·lectiu a final del segle XVIII, amb la fundació de la mateixa RACAB i també d'altres entitats, com l'Acadèmia de Medicina.² Tanmateix, la no-existència d'universitat ni d'institucions similars a Barcelona estava retardant la consolidació de la comunitat científica de la qual la RACAB continuà essent-ne una de les poques expressions.

1. Donar una nova empenta i una nova orientació a les activitats (1883)

L'*impasse* en què probablement se sentia situada l'Acadèmia en el segon terç del segle XIX, després del restabliment de la Universitat de Barcelona (1837-1841) i dels fets associats al període revolucionari 1868-1874 i a la Restauració monàrquica, donà lloc a la maduració d'una alternativa. Així hem d'interpretar el pla que el 1883 el president de la RACAB, Àngel del Romero Walsh, plantejà, primer a l'Ajuntament i, després, a la Diputació de Barcelona; un projecte, que resultà ser massa ambiciós, de crear una sèrie de serveis a la ciutat de Barcelona i a la regió catalana.

El «pla», però, no es definí des del començament: els documents ajuden a veure'n el procés de maduració al llarg d'aquell any 1883. Àngel del Romero, coronel retirat, havia estat escollit president de la RACAB el 1882. Era un d'aquests que, després de múltiples serveis al cos d'enginyers de l'exèrcit, a la Península, a Àfrica i a Cuba, es jubilà i tornà a Barcelona, on recordava la seva primera formació científica en les càtedres de la RACAB (en particular, la de Matemàtiques). Del Romero devia de comptar amb contactes a les instàncies locals per provar d'anar endavant amb una nova *imatge* de la RACAB, amb una remodelació del local, que permetés, a més, llogar-ne algunes parts per obtenir recursos. Creiem que, inicialment, el projecte no anava més enllà.

A començament de 1883 la RACAB demanà a l'Ajuntament de Barcelona un ajut per remodelar la seva seu social a la Rambla de Barcelona, l'edifici de l'antic Col·legi de Cordelles dels jesuïtes, que l'Estat els concedí després de l'expulsió de 1767. Des de llavors, l'e-

² Vegeu AGUSTÍ I CULLELL, Jaume (1983), *Ciència i Tècnica a Catalunya en el segle XVIII o la introducció de la màquina de vapor*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (*Arxius de la Secció de Ciències*, LXV).

difici no havia sofert, pel que sembla, cap transformació i no s'adequava als plans de la RACAB.³ En aquest moment, les referències són poc concretes: la remodelació ha de permetre disposar de locals per a les càtedres, ha de culminar l'edifici amb un observatori «doble», és a dir, «astronòmic i meteorològic» (que l'arquitecte municipal aprovà, vista l'excepcionalitat del cas, tot i que l'altura sobrepassava la permesa a la Rambla) i s'havien d'arreglar locals per a botigues que la RACAB pogués llogar i així obtenir una certa rendibilitat de l'edifici. Pel que fa a l'observatori, la instància presentada pel president deia que la seva importància «es ocioso encarecer conocida la ilustración de V.E.».

De fet, la idea de l'observatori no estava definida: en els primers plànols apareix com una torre que culmina l'edifici; després acabaren essent-ne dues; l'acadèmic i arquitecte responsable de la remodelació, Josep Domènech i Estapà, convocà en aquella època diversos companys de corporació (Montserrat i Archs, Rave, Del Romero) per decidir com havia d'acabar de repartir els espais de l'observatori.

La RACAB obtingué a final d'aquell any 1883 l'ajut de l'Ajuntament, però, tot i ser generós, no era suficient. El president decidí que també s'havia de demanar ajut a la Diputació, però que calia precisar millor l'objecte de l'ajut. El president havia consultat Montserrat i Archs i l'acadèmic corresponent, un autodidacta, però una autoritat en matèria d'astronomia i de ciències de la Terra, Josep Joaquim Lànderer, que residia entre València i Tortosa.⁴ Del Romero presentà a la junta de la RACAB un projecte preparat per Lànderer que serví per fer la petició a la Diputació. Aquest projecte, inicialment abastant la recerca astronòmica i la recerca geofísica «pura» (preveia, per exemple, un espectroscopi, un magnetòmetre i, eventualment, un sismoscopi, si es podia preparar la seva instal·lació), acabà perfilant-se amb un caràcter més «aplicat». La part astronòmica de l'observatori havia de dedicar-se a la determinació de l'hora local, com un servei a la marina i per donar l'hora oficial a la ciutat de Barcelona; la part meteorològica, havia de constituir l'estació central d'un servei regional català de previsió del temps, que els municipis interessats haurien de contribuir a sostenir econòmicament.

1.1. Reticències dels acadèmics naturalistes. Retocs al projecte

Centrar la represa de la RACAB en l'astronomia i la meteorologia (la geofísica, en realitat) provocà, com era d'esperar, una certa reacció dels acadèmics no vinculats a aquelles matèries, en particular, alguns naturalistes, que demanaren que la sol·licitud d'ajut a la Diputació inclogués la petició del condicionament del Museu de la RACAB. La discussió, segons que ho reflecteixen les actes, fou una mica agra i finalment es traduí en un plantejament més

³ Sobre aquest episodi, vegeu: ROCA ROSELL, Antoni (1992), *La física en la Catalunya finisecular. El joven Fontserè y su época*, tesi Doctoral. Madrid, Universidad Autónoma de Madrid (edició en microfítxa), capítol 3.

⁴ GOZALO GUTIÉRREZ, Rodolfo; NAVARRO BROTONS, Víctor (1995), «Josep Joaquim Lànderer i Climent». Dins: CAMARASA, Josep M.; ROCA ROSELL, Antoni (dirs.), *Ciència i Tècnica als Països Catalans. Una aproximació biogràfica*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 457-492.

ampli de les peticions, tot i que el servei meteorològic i el servei horari foren els elements més destacats i, de fet, el que fou tingut en compte per part de la Diputació per concedir l'ajut a la RACAB.

Lànderer es posà immediatament a treballar en l'organització dels observatoris. Els encàrrecs d'instruments a París posaren aviat de manifest la fragilitat de la posició de la RACAB: tot i que estaven a punt, els directius de l'entitat demanaren Lànderer de fer endarrerir una mica la seva arribada, presumiblement per esperar un moment de fluïdesa de caixa més favorable. Els instruments arribaren a Barcelona, però les obres s'endarrerien. La incapacitat de superar diverses dificultats provocà que, finalment, Lànderer deixés el seu càrrec (cap al 1885) i que el projecte dels observatoris quedés latent. Aquesta embranzida de convertir la RACAB en un servei útil a Barcelona i Catalunya havia trobat molt aviat grans dificultats operatives.

Tanmateix, el 1886 es fundà un incipient Servei Horari de la RACAB, però els observatoris continuaven inacabats. El 1891, entrà a l'Acadèmia Josep Ricart i Giralt, que ja havia proposat anys enrera un servei horari a l'Ajuntament de Barcelona i que oferí la seva oficina de comprovació de cronòmetres per a determinar millor l'hora local. El 1893, el Servei Horari de l'Acadèmia s'instal·là ja als observatoris de la seva seu. Eduard Fontserè Riba, que s'acabava de doctorar en Física a Madrid, fou contractat per fer-se càrrec dels observatoris i del Servei Horari: tingué habitació i una remuneració molt modesta.

2. 1893: societats científiques per eixamplar la influència de la RACAB

El mateix 1893, Eduardo Lozano y Ponce de León, catedràtic de Física de Barcelona, entrà a la RACAB. Una de les seves iniciatives fou crear, amb l'ajut del governador civil d'aquell temps, el doctor en ciències Ramon Larroca, una *Sociedad Española Protectora de la Ciencia*, la funció de la qual era ajudar els joves llicenciats en ciències a fer el doctorat, crear premis científics i organitzar càtedres de matèries no cobertes per la Universitat de Barcelona (en concret, algunes del doctorat). Aquesta entitat, que comptà amb uns 80 socis, que podem interpretar com l'entorn de suport de la recerca científica (en particular en física) de l'època, promogué la creació d'un observatori astronòmic i geofísic al Tibidabo, a Collserola, a Barcelona, donat que l'instal·lat a la RACAB era obsolet. Del cercle de l'Acadèmia, a més de Lozano, hi havia Fontserè, Àngel del Romero, el rellotger Juillard, i Ricart i Giralt, entre d'altres, que estaven vinculats a la Societat Protectora. El fet que aquestes iniciatives de promoció de la recerca es fessin a través d'aquesta nova associació indica que alguns acadèmics devien de reconsiderar la RACAB una entitat massa tancada, necessitada d'obrir-se a una societat civil catalana que pensaven que tenia interès pel desenvolupament de la recerca.

La Societat Protectora de la Ciència, que fou activa entre 1893 i 1901, mentre Lozano fou catedràtic a Barcelona, no fou l'única iniciativa vinculada a la RACAB amb un abast més enllà dels seus murs. Dins del camp de les ciències físiques, el 1899, Lozano, Fontserè i Ricart i Giralt projectaren de crear una *societat de meteorologia* que aplegués els col·laboradors de la xarxa meteorològica de la Granja Agrícola Experimental de la Diputació de Barcelona, el promotor de la qual havia estat l'enginyer Hermenegildo Gorrià, que també era membre de la RACAB. Aquesta societat no arribà a quallar, però fou, en certa manera, un dels embrions de la Societat Astronòmica de Barcelona, creada el 1910, que arribà a tenir uns

quants centenars de socis i que organitzà activitats d'impacte a la ciutat, com una exposició d'estudis lunars (el 1911) i un servei d'informació del temps fet d'acord amb una xarxa pròpia de la Societat, que acabà desembocant en el Servei Meteorològic de Catalunya (1921).

3. 1904, mecenatge, les esperances en l'Observatori «Fabra»

Els plans per instal·lar un centre de recerca astronòmica i geofísica, que fos també (o principalment) un centre de serveis a la societat –hora oficial i servei meteorològic– trobaren força dificultats en els anys de canvi de segle. La proposta de la RACAB fou rebutjada per la Diputació el 1896. Els dirigents de l'Acadèmia, però, ja havien pensat a involucrar particulars, mecenes, tal com passava en alguns altres camps culturals. Pel que fa a la ciència, hi havia algun precedent, com és el cas del Museu Martorell, però alguns projectes estrangers, com la fundació de l'Observatori Lick, a San Francisco, Califòrnia, havien impactat molt la nostra opinió pública. La Societat Protectora de la Ciència, per exemple, havia comptat amb el suport del propietari dels magatzems «El Siglo», Eduardo Conde.

El 1902, culminaren altres gestions que decidiren l'industrial tèxtil Camil Fabra i Fontanills, marquès d'Alella, d'atorgar una important suma que permeté la construcció d'un observatori en un cim prop del Tibidabo. La inauguració del nou centre, el 1904, obrí moltes esperances en la vida de la RACAB, que disposava per primer cop en la seva història d'un centre de recerca. Sota la direcció de Josep Comas i Solà, l'Observatori Fabra aconseguí molt aviat una gran projecció pública a Barcelona; poc després, tant amb els treballs astronòmics de Comas com amb els treballs geofísics d'Eduard Fontserè, que dirigí la Secció meteorològica i sísmica a partir de 1913, l'Observatori es consolidà com un dels principals centres de recerca científica de Barcelona, fora del camp de les ciències biomèdiques.

4. Marginació, per no encaixar en la política cultural del catalanisme

Als primers anys del segle, diverses noves forces polítiques irromperen en la vida política catalana. Es tractava del catalanisme polític, el grup majoritari del qual el formava la Lliga Regionalista, el partit del sector industrial de la burgesia catalana, així com altres grups republicans federals catalanistes, al mateix temps que sorgia el radicalisme demagògic i populista de Lerroux, com a «resposta» a la incidència del catalanisme polític.

La presidència d'Enric Prat de la Riba de la Diputació de Barcelona el 1907 i la constitució el 1914 de la Mancomunitat de Catalunya simbolitzen les màximes realitzacions d'aquest moment.

Una de les iniciatives més significatives d'aquesta nova etapa de la vida política i social catalana fou la creació el 1907 de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Prat de la Riba optà per crear una *nova institució*, més que no pas de reformar les existents. El text fundacional de l'IEC ho explica prou clarament:⁵

⁵ INSTITUT d'Estudis Catalans. *Creació. Dictamen-acord de l'Exma. Diputació*. [Barcelona, 18 de juny 1907].

El primer dubte que s'és presentat ha sigut sobre si convenia augmentar el personal i la consignació d'alguns dels actuals organismes científics, ampliant la seva esfera d'acció, o si era millor crear un organisme nou, que, precisament per ésser nou, estigués més obligat a demostrar la seva activitat i li fossin més naturals fecundes iniciatives.

Aquest dubte ens el resol l'experiència d'altres països que s'han trobat en casos semblants, *estimant-se més no alterar la vida dels antics organismes*⁶ i crear al llur costat nous òrgans ja més especialitzats i més adequats per a l'acció moderna.

El text fa menció de la creació per part del govern francès de l'Escola d'Atenes, deixant igual l'Escola de Roma; la creació de l'Escola d'Alts Estudis i de l'Institut de França, en lloc de «destruir les Acadèmies»; Itàlia, per la seva banda, havia impulsat «les societats d'Història Pàtria», sense destruir les acadèmies locals del Renaixement; l'Estat espanyol havia creat l'Institut de Reformes Socials, en lloc de transformar l'Acadèmia de Ciències Morals....

I continua:

Avui els interessos de la ciència exigeixen una especialització cada vegada més rigorosa, i uns medis i una llibertat d'acció que els organismes *antics*,⁷ complint sempre amb ses altes funcions reguladores de l'acadèmia, no es troben en el cas de desenrotllar.

Per ço és arribada l'hora que la Diputació prengui la iniciativa per fundar aquí centres d'estudis científics, concretament especialitzats i destinats, més que no pas a l'ensenyança, a produir ciència i facilitar les investigacions, per saber directament tot el que tenim de propi, i no haver d'aprendre dels estrangers el que han estudiat a casa nostra.

Prat de la Riba decidí, doncs, deixar de banda les entitats culturals històriques catalanes, els «organismes antics», com es diu en el text, perquè les trobà rígides i poc rigoroses. Cal retenir la paraula «especialització» que en el llenguatge dels catalanistes era contraposada a l'«enciclopedisme», en el sentit de coneixement genèric sense aprofundiment, que caracteritzava, segons ells, el sistema universitari i acadèmic *espanyol*, al qual els catalans havien d'oposar-hi l'especialització.⁸

⁶ Èmfasi afegit.

⁷ Èmfasi afegit.

⁸ Vegeu el text de la intervenció de Puig i Cadafalch a: *BASES per a la Constitució Regional Catalana. Manresa, març de 1892* (1991), Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Eumo Editorial, 219-223. Aquesta posició podria associar-se al catalanisme conservador, però cal tenir present que, uns anys abans, Valentí Almirall havia considerat el catalanisme com un particularisme, una «especialització», tal com manava la tendència positivista (comtiana) del seu temps. (ALMIRALL, Valentí (1886), *Lo Catalanisme. Motius que l'ilegitiman. Fonaments científics y solucions practicas*, Barcelona, Llibreria de Verdager i Llibreria de López. Reedició de 1978, Barcelona, Alta Fulla).

Els organismes «antics» de 1907 més afectats per la mesura de la Diputació eren, sens dubte, els dels camps de les Humanitats, com l'Acadèmia de Bones Lletres, però quan l'IEC fou ampliat a les ciències, el 1911, queda clar que la RACAB estava inclosa entre ells. L'al·lusió no pot ser més directa.⁹

Les ciències pròpiament dites (des de la matemàtica fins a la psicologia experimental) *acreixen a Barcelona d'un organisme d'activitat que arplegui els esforços individuals i solitaris en la direcció desinteressada del coneixement pur*. Hi ha organització docent i organització pràctica, escoles i laboratoris per a fins d'utilitat; més no s'hi troba, amb punt de vista *modern*, un centre de treballs o d'impulsió per a la ciència en sí mateixa.¹⁰

La menció al fet que no existia un centre de recerca «amb un punt de vista modern» és certament dura. Dels 8 primers membres de la Secció de Ciències de l'IEC, com a mínim un, Esteve Terradas, pertanyia a la RACAB, la qual cosa agreuja el judici: des de dins, el 1911, l'Acadèmia es veia com una institució científica antiga, sense possibilitat d'agafar el tren de la modernitat.

La RACAB provà de reaccionar davant d'aquesta desqualificació. Tinguem en compte que l'IEC era un organisme de la Diputació de Barcelona, una de les entitats públiques en la qual l'Acadèmia havia trobat força suport en el passat. Podem interpretar com una reacció alguns paràgrafs de la intervenció de l'acadèmic Agustín Murúa durant els actes de commemoració del 150 aniversari de la seva fundació. Dins la seva revisió del que havia estat la trajectòria científica de la RACAB fins llavors, Murúa parlà dels *projectes* de l'entitat.¹¹ De fet, es tracta de la culminació del seu discurs que es titula: «Proyectos académicos» (p. 180-182). Comença dient:

«Felices se considerarían los individuos de esta Corporación, si les fuera dado llevar a la práctica diversos proyectos, para los cuales se necesitan recursos económicos de que acaso no pueda disponerse, si el Gobierno se mostrara indiferente a sus ruegos.»

Els projectes que plantejà Murúa són:

a) «Instalar en su local un *pequeño laboratorio químico*, que facilitara los análisis que con frecuencia se solicitan de la Academia, realizados hasta hoy por los académicos en sus laboratorios particulares»

⁹ LES NOVES SECCIONS. *Comunicació de l'Institut* [Barcelona, 9 de febrer 1911].

¹⁰ Èmfasis afegits.

¹¹ MURÚA Y VALERDI, Agustín (1915), «Discurso-resumen acerca de la Historia de la 'Real Academia de Ciencias y Artes». Dins: BOFILL Y POCH, Arturo (compilador), *1764-1914. Fiestas científicas celebradas con motivo del CL aniversario de su fundación*, Barcelona, RACAB, 143-183. Murúa fa una història basada en la informació i en l'estructura en la de Balari de 1895, però amb comentaris sobre aportacions de molts més acadèmics.

b) *Ampliar els serveis* de l'Observatori Fabra, «centro cuyos obligados dispendios, ya en los restringidos límites actuales, constituyen una carga nada leve en nuestros presupuestos». Murúa creu que la Diputació i l'Estat haurien de col·laborar en això. La referència a la Diputació és prou clara, quan aquesta entitat estava orientant la seva política científica cap a una altra banda.

c) Lliures d'aquestes despeses podrien donar premis als investigadors, cosa que «determinaría un avance en el coeficiente de nuestra producción científica y un mayor perfeccionamiento en los métodos de nuestra industria.» Recordem que el sistema d'oferir premis en torn de qüestions no resoltes considerades prioritàries havia estat emprat repetidament per l'Acadèmia de Ciències de París.

d) Restablir les «tradiciones docentes» de l'Acadèmia, organitzant «cursillos de altos estudios referentes a especialdades científicas y artísticas, para la preparación de los cuales se han encargado ya numerosos y selectos libros, adquiridos por la Academia con importante dispendio.» Aquests cursos completarien l'acció de la universitat, l'oferta de la qual era molt restringida. Segons Murúa, l'Acadèmia podria fer allò que a les universitats alemanyes fan els «docentes privados». I tenen prou especialistes disponibles. Menciona: malacòlegs, crítics d'art, entomòlegs, experts en biologia marina, en fisiologia vegetal, paleontòlegs, geòlegs coneixedors de la geologia regional, entesos en flora catalana, històlegs, naturalistes-farmacòlegs, «vulgarizadores felices de la Astronomía», agrònoms, «maestros de la línea arquitectónica y del cálculo de resistencias», químics, analistes i biòlegs, físics, inventors.¹²

La proposta en quatre punts de Murúa no sembla ser una iniciativa purament personal, però, tanmateix, tot i la solemnitat i el ressò oficialista de les celebracions de 1914, la RACAB no aconseguí canviar el curs dels esdeveniments i es veié situada en un lloc «secundari» en l'escena científica catalana de l'època. Dels seus projectes, alguns no foren possibles, com ara disposar d'un laboratori propi. Els premis científics convocats per l'entitat es continuaren circumscriuint al premi «Agell», instaurat gràcies a una donació d'aquesta família. Pel que fa a l'acció docent universitària, només la càtedra d'Astronomia a càrrec d'Eduard Fontserè des del 1893 tingué alguna continuïtat alguns anys. (I no havia començat com una càtedra de l'Acadèmia, sinó de la Societat Protectora de les Ciències.)

L'Observatori Fabra, tanmateix, aconseguí consolidar les seves tasques, tot i que l'«ampliació» de serveis potser acabà sent més modesta del que podien aspirar Murúa i els seus col·legues el 1914. Eduard Fontserè, que s'havia fet càrrec de la Secció Meteorològica i Sísmica el 1913, promogué al mateix temps l'Estació Aerològica de Barcelona a través de l'Institut d'Estudis Catalans i, per tant, de la Diputació i la Mancomunitat. Amb la creació del Servei Meteorològic de Catalunya el 1921, l'Observatori Fabra, essent-ne una institució estretament vinculada, aconseguí un lloc de prou dinamisme en la recerca geofísica.

Els descobriments astronòmics de Comas i Solà, director de la Secció Astronòmica, a partir del 1915, atragueren el públic barceloní i els interessats en l'astronomia a les línies de treball observacional establertes per ell.

D'aquesta manera podem pensar que, en l'aspecte institucional, l'Observatori Fabra salvà la imatge pública i donà una oportunitat per fer aportacions positives de l'Acadèmia a la ciència. El fet que la RACAB fos l'escenari d'una de les conferències d'Einstein el 1923 ens

¹² Mantenim l'expressió original del text en els casos en què la traducció hauria desvirtuat el text original.

fa veure que intentava aconseguir un lloc de prestigi en l'escena científica barcelonina. Einstein fou nomenat membre corresponent a proposta dels membres que s'havien destacat partidaris de la nova Física. L'Acadèmia havia estat l'escena de debats força amargs en torn de la Relativitat, però la visita del savi alemany convertí les discussions anteriors en anècdotes.¹³

5. Conclusions

En el canvi de segle, la RACAB provà d'ocupar el «cim» de la comunitat científica catalana, però es trobà amb diferents problemes. En primer lloc, la mateixa debilitat, desorganització, d'aquesta comunitat científica, per la qual cosa la qüestió del liderat potser no era prioritària i en canvi sí que ho era llançar iniciatives. La RACAB ho provà proposant crear *serveis* científics a la societat. El Servei Horari fou una realitat, que donà suport a la unificació de l'hora a Barcelona. El servei meteorològic, per la seva banda, no fou una creació de l'Acadèmia, però hi estigué molt vinculat.

Al darrer terç del segle XIX l'«observatori» havia esdevingut arreu del món en un autèntic model d'institució de recerca que tingué una gran influència entre nosaltres. Les deficiències institucionals de la comunitat científica i l'extensió dels aficionats a les ciències donaren un gran relleu a les ciències d'observació. La proposta dels observatoris de la RACAB s'inscriu en aquest ampli moviment d'afició a la ciència.

Tanmateix, l'ascens del catalanisme polític, amb els seus plantejaments de reconstrucció de la societat catalana, truncà les aspiracions de l'Acadèmia, que passà a ocupar un lloc complementari en l'activitat científica catalana de l'època.

¹³ ROCA ROSELL, Antoni (1981), «La incidència del pensament d'Einstein a Catalunya (1908-1923)». Dins: *JORNADES d'homenatge a Einstein*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 165-184; ROCA ROSELL, Antoni (1983), «El debat sobre la Relativitat a Catalunya (1908-1923)». Dins: HORMIGÓN, Mariano (ed.), *Actas II Congreso de la Sociedad Española de Historia de las Ciencias*, Zaragoza, vol. II, 325-339; GLICK, Thomas F. (1986), *Einstein y los españoles*, Madrid, Alianza editorial.